

K 73139 pályázat (vezető kutató: Bitskey István)
Magyarországi identitásmodellek
a kora újkori Európa konfesszionális rendszerében (16–18. század)

A *Reformációkutató és Kora Újkori Művelődéstörténeti Műhely* (Debreceni Egyetem) a Szerződésben vállalt terveknek megfelelően végezte tudományos munkáját. Az OTKA támogatását interdiszciplináris alap kutatásainkhoz és közzétételéhez használtuk fel:

(1) egy angol nyelvű és két magyar nyelvű konferencia, egy angol nyelvű workshop és négy könyvbemutató, kerekasztal-beszélgetés, valamint egy rendszeres kutatói szeminárium szervezéséhez és lebonyolításához; (2) kutatásaink háttérét és korszerűségét biztosító külföldi és hazai kapcsolatrendszerünk működtetéséhez és bővítéséhez, valamint külföldi és hazai kutató- és konferencia-utakon való részvételhez; (3) szövegkiadások és feldolgozások (monográfiák, tanulmánykötetek, tanulmányok, adatbázisok) előkészítéséhez, publikálásához.

1. Kiemelt rendezvényeink

A részben vagy egészében általunk szervezett és lebonyolított, a Szerződésben foglaltakhoz képest is nagyobb számú konferenciánk és egyéb rendezvényünk tette lehetővé a vállalt kutatásaink első közzétételét. Ezekben bemutathattuk saját kutatóink és meghívott előadók eredményeit az OTKA-programunk alapját képező identitásvizsgálatok, valamint az ehhez kapcsolódó Medgyesi Pál-kutatások, illetve mártírológiai és szentkultusz kutatások témájában.

A programok felelősei: Bitskey I. vagy Imre M.; tudományos titkára: főállású munkatársunk, Fazakas G. volt; kutatóink elnökként, moderátorként, valamint előadóként és – kötet megjelenése esetén – szerzőként működtek közre.

1.1. Angol és magyar nyelvű konferenciáink:

- a) *Calvinism on the Peripheries – Religion and Civil Society on the Periphery of Western European Culture. An international conference*, Debrecen, 2008. ápr. 23–24. (Társrendezőként.)
- b) *Colloquia Medgyesiana. Konferencia Medgyesi Pálról*, Debrecen, 2009. jún. 26.
- c) *A protestáns mártírológia kora újkori alkalmazásai (Történetiség, elbeszélés és identitás)*, Debrecen, 2011. febr. 4.
- d) Kutatócsoportunk három tagja (Gábor Cs., Luffy K., Tóth Zs.) vezető szerepet játszik a 2011. augusztusi *VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus* (Kolozsvár) előkészítésében, a kora újkori szekciók szakmai programjának kidolgozásában és irányításában. A többi tagunk tanácsadóként segíti az előkészületeket, illetve előadóként vesz részt a kongresszuson.

1.2. Angol nyelvű workshop:

- a) *Workshop on early Christian martyrdom with Prof. Boudewijn Dehandschutter (Katholieke Universiteit Leuven)*, Debrecen, 2009. dec. 4. (Társrendezőként.)

1.3. Magyar nyelvű könyvbemutatók és kerekasztal-beszélgetések:

- a) *Vallás és műveltség a kora újkorban*, Debrecen, 2008. nov. 11.
- b) *Kultúra, társadalom és kálvinizmus a kora újkorban*, Debrecen, 2009. máj. 19.
- c) *Művelődés- és egyháztörténet: antikvitás, középkor, kora újkor*, Debrecen, 2009. nov. 26. (Társrendezőként.)
- d) *Irodalom és művelődés a 18. században*, Debrecen, 2010. nov. 16.

1.4. Heti rendszerességű kutatói műhelyszeminárium, Debrecen, 2008–2011.

2. Tudományos együttműködések, konferencia- és kutatóutak

A fentiekben túl számos hazai és külföldi konferencián tartottunk előadást, ezek közül az alábbiakban csak azokat említjük, amelyeken hosszabb távú tudományos együttműködés keretében vettünk részt.

2. 1. Nemzetközi tudományos együttműködések, külföldi konferenciák és kutatások eredményei

Jelentős tudományos szervezői és kapcsolatépítő munkát végezve a Szerződésben foglaltakhoz képest nagyobb számú nemzetközi együttműködésben vettünk részt, illetve alakítottunk ki újakat, megalapozva a további kutatásainkat is.

a) Bekapcsolódtunk a Joachim Bachlcke (Universität Stuttgart) és Thomas Wunsch (Universität Passau) által irányított *Religiöse Erinnerungsorte in Ostmitteleuropa* című nemzetközi kutatásba, több kutatónk (Bitskey I., Imre M., Győri L. J.) publikációval vesz részt a projektben. E programhoz is kapcsolódva tartott előadást Bitskey I. és Győri L. J. 2008 novemberében a tübingeni *Calvin und Calvinisten in Ungarn und Siebenbürgen* c. konferencián.

b) Imre M. 2008 szeptemberi németországi kutatóútja során bővítette kutatócsoportunk nemzetközi kapcsolatrendszerét a Marburgi Teológiai Szeminárium, valamint a herborni Alte Bibliothek irányába is, ahol a 2009-ben megjelent Szenci Molnár Albert-monográfiájához, valamint Árpád-házi Szent Erzsébet protestáns recepciójának feldolgozásához szükséges kutatásokat folytatott.

c) Bitskey I. Ausztriában és Horvátországban német nyelvű előadásokat tartott OTKA-programunk alapját képező kutatásairól (Bécs, Collegium Hungaricum nemzetközi reformációtörténeti konferenciája és Gallneukirchen, Donaukirchenkonsultation, 2008 tavasza; zágrábi nemzetközi Zrínyi-konferencia, 2009. nov.)

d) Csorba D. 2009 májusában, Hollandiában 17. századi peregrinációtörténeti kutatásokat végzett, valamint a kora újkori kegyességi identitásokat vizsgálta, együttműködve az amszterdami Vrije Universiteit néhány kutatójával.

e) A nápolyi L'Orientale Egyetemmel való együttműködésünket fejlesztve Bitskey I. és Száraz O. konferenciákon és workshopokon vett részt, illetve előadásokat tartott Nápolyban és Rómában 2008 tavaszán és 2010 őszén.

Száraz O. 2008. évi és 2009. őszi olaszországi ösztöndíja idején befejezte az igen jelentős ausztriai és kárpát-medencei hatástörténettel rendelkező Paolo Segneri (1624–1694) életművének kutatását, nemzetközi és hazai szempontból fontos alapkutatásokat végezve a római archívumokban.

f) A University of Birmingham, Centre for Reformation Studies nevű intézménnyel való együttműködésünk keretében Graeme Murdock előadóként szerepelt az általunk társszervezőként irányított *Calvinism on the Peripheries* című nemzetközi konferenciánkon, illetve publikált a kötetünkben. Tóth Zs. kutatónk 2009 szeptemberi angliai kutatásai alkalmával vett részt a birminghami műhely munkájában a 17. századi protestáns mártírológia primer és szekunder irodalmát vizsgáló kutatásaival.

g) A University of St. Andrews, Reformation Studies Institute által irányított *Universal Short Title Catalogue Project* külső munkatársa 2008 óta Fazakas G. Az év novemberében az intézmény meghívott kutatója is volt.

h) A jelen OTKA-ciklusban elkezdett, reményeink szerint a következő három évben is folytatható mártírológiai kutatásainkat egy most szerveződő nemzetközi projekthez is kapcsolódva szeretnénk tovább végezni (szervező: Andrew Redden, University of Liverpool).

i) A University of Durham, Department of History által irányított *British State Prayers, Fasts and Thanksgiving* projekthez kapcsolódva 2010 áprilisában Fazakas G. Durhamben kutatott. Részt vett a *National Worship in International Perspective (State prayers, fasts and thanksgivings since the sixteenth century)* c. nemzetközi konferencián. A nemzetközi tapasztalatok alapján a kora újkori magyarországi politikai imádságokat tárja fel és értelmezi.

j) Luffy K. 2008 óta a *Bibliographie internationale de l'Humanisme et de la Renaissance* (Genf, Fédération internationale des Sociétés et Instituts pour l'Etude de la Renaissance) külső munkatársa.

k) A kutatócsoportunk kolozsvári tagjaival (Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtudományi Tanszék: Gábor Cs., Luffy K., Tóth Zs.) a jelen ciklusban is folyamatosan együttműködtünk. (1) Közös szerveztük és szerepeltünk előadóként a debreceni konferenciákon, workshopokon és a rendszeres műhelyszemináriumon. (2) Részt vettünk több kolozsvári szimpóziumon, vendégtanárként oktattunk Kolozsvárott, illetve mártirológiai kutatásainkhoz (Csorba D., 2011. márc.) és a Bethlen Kata-kiadás előkészítéséhez (Fazakas G., 2010. jan.) kutattunk. Kutatócsoportunk erdélyi és magyarországi tagjai kolozsvári, marosvásárhelyi, gyulafehérvári és nagybányai archívumokban kutattak. (3) A Medgyesi-kritikai kiadáshoz végeztünk levéltári és könyvtári feltárásokat: ennek köszönhetően tanulmányokat írtunk, tanulmánykötetünket állítottunk össze, illetve Luffy K. témában írt monográfiája befejezés előtt áll.

2. 2. Hazai tudományos együttműködések, belföldi konferencia- és kutatóutak

Kutatócsoportunknak évek óta célja és alapelve a közös témáinkkal foglalkozó magyar (határon túli és regionális) tudományos műhelyek integrációja. A három kolozsvári kollégánkon kívül a Debreceni Egyetem több egységének (Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet; Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék) összesen öt munkatársát; a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának, valamint Református Művelődés- és Iskolatörténeti Kutatóintézetének egy-egy munkatársát; továbbá a Nyíregyházi Főiskola Irodalom Tanszékének, valamint a Miskolci Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének egy-egy oktatóját fogja össze intézményünk.

A szakmai utánpótlásért is felelős tudományos műhelyünk három tagja, Fazakas G., Luffy K. és Száraz O. megvédte a fő kutatási irányainkhoz (imádságtörténet; Medgyesi Pál-kutatások; Missio Segneriana) kapcsolódó PhD-disszertációját.

Több alkalommal bevontuk kutatásainkba, konferenciáinkba, rendszeres műhelyszemináriumainkba a Debreceni Egyetem és a kolozsvári BBTE hallgatóit és irodalomtudományi PhD-hallgatóit, valamint a Debreceni Református Hittudományi Egyetem hallgatóit.

Programjaink nagy részét az MTA Irodalomtudományi Intézetének Reneszánszkutató Osztályának kutatóival együttműködve bonyolítjuk le.

Négy partnerintézménnyel a jelen OTKA-ciklusban formáltuk meg tudományos együttműködés kereteit. Konferenciákat rendeztünk és köteteket adtunk ki, további, hosszú távú együttműködésre számítva: a kora újkori peregrináció- és kapcsolattörténeti kutatásaink területén (Debreceni Egyetem, Néderlandisztika Tanszék); a mártirológia és a kegyességtörténet (prédikáció, meditáció, imádság) témájában (Debreceni Református Hittudományi Egyetem; Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza; Pázmány Péter Tudományegyetem).

Az OTKA-programunkhoz szükséges alapkutatásokat folyamatosan végeztük a hazai könyvtárakban és levéltárakban is (Budapest, Debrecen, Sárospatak, Pécs, Kalocsa, Vác, Eger).

3. Kutatási főirányaink legfontosabb eredményei: Szövegkiadások és feldolgozások (monográfiák, tanulmánykötetek, tanulmányok, adatbázisok) előkészítése és publikálása

Kutatócsoportunk tagjai számos, a kora újkori identitásokról szóló kutatásaink szempontjából alapvető primer szöveget dolgoztak fel és készítettek elő kiadásra, valamint ezekhez kapcsolódó tanulmányokat, tanulmányköteteket és monográfiákat jelentettek meg.

3.1. Mártirológiai- és hagiográfiai kutatások: feldolgozások és szövegkiadások

Kutatásainkat a 2.1.h) pontban említett nemzetközi mártirológiai projekt terveit figyelembe véve folytattuk.

2009. decemberi nemzetközi workshopunk kiemelt előadója, Prof. Boudewijn Dehandschutter a téma ismert kutatója. Az eddigi (protestáns) mártirológiai kutatásainkat 2010 februárjában konferenciával, valamint egy tanulmánykötettel zártuk le, kutatócsoportunknak a témával foglalkozó minden tagjának és számos meghívott előadónak a részvételével. E témában egy önálló, széleskörű nemzetközi kapcsolatrendszerrel mozgó pályázatot is megfogalmaztunk a következő három éves OTKA-ciklusra.

Többen kutattunk és adtunk elő külföldön és Magyarországon is a protestáns mártirologia (Csorba D., Fazakas G., Imre. M., Tóth Zs.), valamint a szentkultusz kora újkori katolikus és protestáns értelmezéseinek (Bitskey I., Gábor Cs., Imre M., Száraz O., Tasi R.) témájában. Eredményeinket rendszeres műhelyszemináriumainkon vitattuk meg, majd tanulmányok, monográfiák formájában tettük közzé, valamint a kapcsolódó szövegkiadásokat készítettük elő.

Tóth Zs. alapvető programtanulmányt írt a kora újkori nemzettudat és protestáns mártirologia témájában, és ebben a diskurzusban értelmezve megkezdte Komáromi Jánosnak a 17–18. század fordulóján keletkezett önéletírása sajtó alá rendezését. A protestáns női mártirologia kiemelkedő szövegéről, Bethlen Kata önéletírásáról és imádságoskönyvéről Fazakas G. írt tanulmányt, a kritikai kiadást (Csokonai Könyvtár – Források sorozat) néhány hallgató bevonásával (DE, PPKE) készíti és fejezi be jövőre. Az önéletírás-kutatásaink keretében Fazakas G. egy további szöveget, Pántzél Pál önéletírását már a jelen OTKA-ciklusban kiadta (Csokonai Könyvtár – Források sorozat). Győri L. J. újabb mártirologiai kutatásai és tanulmánya lehetővé teszi a 17–18. századi református mártírértelmezések témájában publikálható kötetének és szöveggyűjteményének befejezését.

Csorba D. egy tanulmánykötetet és egy kismonográfiát állított össze, érintve a nemzetközi protestáns mártirologia és magyarországi hatásainak kérdéseit.

Bitskey I., Gábor Cs., Imre M., Tasi R. hagiográfiai témájú tanulmányokat írt (Gábor Cs. szerkesztésében megjelent tanulmánykötetben és másutt). Gábor Cs. megkezdte a Csete István prédikációit feltáró kutatásokat, valamint műhelytanulmányokat írt, de a bilingvis szövegkiadás megjelenése csak később lehetséges.

Tasi R. monográfiát jelentetett meg a barokk prédikációk és a szentkultusz összefüggéseiről.

3.2. Medgyesi Pál-kutatások: feldolgozások és szövegkiadások

Az OTKA-ciklus első felében végzett Medgyesi Pál kutatásainkat egy, az 1.1.b) pontban már említett konferenciával zártuk le. Az ott elhangzott előadásokat nemcsak a szerzők egészítették ki azóta, hanem újabb szövegek is születtek, ezért mindezekből összeállítottuk az e kutatási irányunkat záró tanulmánykötetünket.

Két kutatónk önálló könyvben is feldolgozta Medgyesi-életművét. Luffy K. a most lezáruló ciklusban védte meg a prédikátor Medgyesi Pálról szóló PhD-disszertációját. Az e szövegen alapuló monográfia 2012-ben jelenik meg. Ezen kívül Luffy K. nagybányai levéltári kutatásainak köszönhetően tanulmányaiban számos újabb eredménnyel gazdagította a Medgyesi életrajzára és társadalomtörténeti összefüggésre vonatkozó ismereteinket. Oláh Sz. pedig az eddigi, részben az alábbi szövegkritikai munkálatainkhoz kapcsolódóan folytatott kutatásai eredményeképpen született tanulmányait jelenteti meg.

Az is célja volt a Medgyesi kutatásainknak, hogy Imre M., Fazakas G. és Luffy K. irányításával, Csorba D., Fekete Cs. és Oláh Sz. közreműködésével kialakítsuk a *Csokonai Könyvtár – Források. Régi kortársaink* című sorozat (Debreceni Egyetemi Kiadó) *Bibliotheca Medgyesiana* c. alsorozatának rendjét. Jelen OTKA-ciklusban elsőként Medgyesi prédikációinak sajtó alá rendezését kezdtük meg. (17 mű 20 beszédét: a *Sok Jajjok* 10 művének 12 beszédét – benne 3, önálló címmel is ellátott imát – valamint a *Hatodik jajj* 7 művének 8 beszédét.) Noha digitális facsimilében több szöveg elérhető a Magyar Elektronikus Könyvtár és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvtárának honlapján, e felületeknek csak *műközpontú, nem pedig kötetkompozíciós és kiadástörténeti* szemlélete lehet. Ez utóbbi viszont rendkívül fontos, amit meg kell jelenítenünk a kiadásban. Kutatónk, Luffy K. példamutatóan dolgozta fel e problémát, megalapozva kísérőtanulmányunkat. Mindez nemcsak Medgyesi szerkesztői nézőpontjának, hanem a pataki és váradi officinák története és nyomdai programjai vizsgálata szempontjából is igen fontos.

A genetikus kiadás céljai miatt már a szövegbevitelhez fel kellett tárjuk a Medgyesi- prédikációk összes példányát, ugyanis – könyvtári nyilvántartási hibák miatt – eddig nem volt ismert néhány erdélyi kötet. A jegyzetekhez elsősorban a prédikációk teológiai forrásainak feltárását végeztük, e munkát részben már előtanulmányokban is közzétettük.

A vártnál nagyobb kiadási előkészületeket terveink szerint még ebben az évben befejezzük. Ezt követően érdemben tudjuk végezni a *Dialogus politico-ecclesiasticus...*, valamint a *Rövid tanítás a presbyteriumról* című Medgyesi művek már megkezdett forrásfeltárását és a szövegek egymáshoz való viszonyának megállapítását is, ami előfeltétele a *Bibliotheca Medgyesiana* következő köteteként megjelentetendő kritikai kiadásunknak.

A Medgyesi-életmű és az említett szövegek széleskörű vizsgálatai, valamint a Medgyesi-konferenciánk szövegkiadásokról folytatott kerekasztal-beszélgetésének tanulságai alapján kutatócsoportunk arra jutott, hogy az előzetesen tervezett, Medgyesi *Doce nos orare, quin et praedicare*, illetve *Dialogus politico-ecclesiasticus* művei alapján összeállítandó szövegválogatást csak a kritikai kiadásokra támaszkodva lesz érdemes sajtó alá rendezni.

3.3. Kegyességtörténeti (prédikáció-, imádság és agenda-) kutatások: feldolgozások és szövegkiadások

Az elmúlt OTKA-ciklusban Bitskey I. szlovák nyelvű Pázmány-monográfiát jelentetett meg. Imre M. egy nagymonográfiát írt Szenci Molnár Albert retorikai, poétikai elveiről; egy kismonográfiát a szerzővel kapcsolatos ikonográfiáról; valamint a 16–18. századi protestantizmus irodalmáról szóló tanulmánykötetét rendezte sajtó alá.

Oláh Sz. Bornemisza Péter *Életrájának* facsimile kiadását jelentette meg, kísérőtanulmánnyal.

Fekete Cs. Alvinczi Péter Ágendáját rendezte sajtó alá kritikai kiadásban, kísérőtanulmánnyal.

Egyház-, művelődés- és könyvtörténeti kutatásokat végzett és tanulmányokat írt e témában Bitskey I., Csorba D., Fazakas G., Fekete Cs. és Imre M.

A magyarországi kálvinizmusról Csorba D., Fazakas G. és Györi L. J. írtak magyar, német és angol nyelvű tanulmányokat.

Oláh Sz. folytatta a 16. századi bibliai verses história szövegváltozatainak feltárását, az adatbázis elektronikus közzétételét (<http://irodalom.arts.unideb.hu/kutatas/reformaciokutato/>).

Györi L. J. Siderius Jánosnak a 16. század végéről nagy népszerűségnek örvendő kátéját adta ki reprint alakban és modern átírásban, kísérőtanulmánnyal.

Meditáció- és imádságtörténeti tanulmányok: Fekete Cs., Gábor Cs. és Fazakas G., aki monográfiát is írt a 17. századi protestáns imádságirodalom és a nemzettudat viszonyáról. A kora újkori imádságok és politikai nyelvekről írott tanulmányaihoz kapcsolódva egy szövegkiadást is megjelentetett.

3.4. Nemzetközi kapcsolattörténeti és peregrináció-kutatások

Fenti kutatási témáinkat a 16–18. századi Európa konfesszionális rendszerén belül értelmeztük, a peregrinációtörténet, a nemzetközi eszmei és vallási irányzatok és bizonyos művek hatástörténetének összefüggésében.

Imre M. a magyar kutató által hosszú ideje nem látogatott herborni Alte Bibliothek eddig részben ismeretlen hungarica állományát kutatva a Szencivel kapcsolatban lévő alkotók szellemi hagyatékát vizsgálta.

Csorba D. a késő-puritán irodalom mártírfelfogása és a holland puritanizmus könyvtörténeti összefüggéseit dolgozta fel több tanulmányban.

Száraz Orsolya a Paolo Segneri (1624–1694) életművével, magyarországi hatásával, valamint a *Missio Segneriana* történetével foglalkozó alapkutatásait tanulmányokban, 2010-ben megvédett PhD-disszertációjában (és az abból készülő monográfiájában), valamint a honlapunkon közzétett adatbázisban tette közzé (<http://irodalom.arts.unideb.hu/kutatas/reformaciokutato/>).

4. Főállású kutatónk munkája

Fazakas G. megvédte disszertációját és sajtó alá rendezte az ebből készült monográfiáját. Kritikai kiadásban, monografikus kísérőtanulmánnyal megjelentette Pántzél Pál önéletírását. A Bethlen Kata-szövegkiadás sajtó alá rendezését irányítja, részt vesz a Medgyesi-szövegkiadások és feldolgozások előkészítésében. Számos tanulmány publikálásán túl a kora újkori imádságok és politikai diskurzusokat kutatja, ennek keretében is jelentetett meg szöveget. Skóciai és angliai kutatásokat folytatott. Tudományos titkárként konferenciáinkat és egyéb rendezvényeinket szervezte, valamint hazai és külföldi tudományos együttműködéseinket koordinálta és vett részt ezek fejlesztésében.